

„A Tisza-parton mit keresek?”

„A hátsó ajtón lopakodtam vissza a magyar irodalomba”

BESZÉLGETÉS SZÖRÉNYI LÁSZLÓ IRODALOMTÖRTÉNESSZEL

Aszketikusan megszállott tudósnak, legendás nyelvismerettel és kivételes műveltséggel rendelkező polihisztornak, ugyanakkor remek humorú, szellemes társasági embernek tartják kollégái, tanítványai Szörényi Lászlót. A kiváló irodalomtörténész 1968-ban latin–görög–iranisztika szakon szerzett bölcsészdiplomát az ELTE-n, 1980–81-ben Firenzében, 1986-ban a Columbia Egyetemen volt ösztöndíjas. Pályája az MTA Irodalomtudományi Intézetében indult, 1973-ban egyszerre kezdett tanítani az Eötvös Kollégiumban és a szegedi József Attila Tudományegyetem bölcsészkarán. Nem zárkózott be egyetlen szűk szakterületre, a magyarországi humanizmust, a hazai és az európai újlatin költészetet éppúgy kutatja, mint a 17–18–19. századi irodalmat, a 20. századi regényt vagy épp a kortárs magyar irodalmat. Mint „politikailag megbízhatatlan” kutatónak, csak évtizedes késéssel, 1989-ben jelenhetett meg első tanulmánykötete „Múltaddal valamit kezdeni” címmel, amelynek kapcsán egyik tanítványa, Szajbély Mihály írta róla: „...enciklopédikus műveltségű tudós, aki a pozitivisták anyagismeretét képes egyesíteni egy Horváth János rendszerező képességével; az ő írásait olvasva sohasem az az érzésünk, hogy a szerző merészen, a tudatlanok könnyedségével csapong, hanem éppen ellenkezőleg: mintha éppen csak sejtetné, hogy mi mindent is tud ő a magyar irodalom, a magyar kultúra történetéről. Fogalmazhatnék úgy is, Szörényi esetében az elmondottakat éppen az el nem mondottak hitelesítik.” Tanulmánykötetének van egy jellemző mondata, amely talán ars poeticája is lehetne: „A nemzeti lét átélése nem gátja, hanem feltétele az emberiségről, az embervoltunkról megszerezhető tudásnak.” Tanulmánykötetei, szép-irodalmi művei, lapszerkesztői tevékenysége, televíziós műsorai mind ennek a gondolatnak az igazát bizonyítják. Szörényi László az Antall-kormány felkérésére diplomáciai feladatot is vállalt, 1991-től négy éven át Magyarország római nagykövete volt. Hazatérve újra a kutatás és az oktatás lett a főszerep az életében, 1996-ban jelent meg a Memoria Hungarorum című tanulmánykötete, a következő évben Hosz-



szülépes címmel összegyűjtött kisprouzait adta közre, 1998-ban látott napvilágot a Del-finárium, 2000-ben pedig újabb két kötete, a Studia Hungarolatina és az Arcades ambo. 1997-ben habilitált, ugyanettől az évtől az Irodalomtudományi Intézet igazgatója. 1999-ben József Attila-díjjal tüntették ki, 2001-ben az MTA doktora lett. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem neolatin tanszéki csoportjának egyetemi tanára. Pályájáról, szegedi kötődéséről Budapesten, intézeti dolgozószobájában beszélgettünk.

– *Milyen családi és iskolai indíttatás állt pályaválasztása hátterében?*

– Édesapámnak nagy könyvtára volt, amely folyamatosan zsugorodott, mert 1949-től 1954-ig elvitték őt az „elvtársak”, és amikor szabadult, gyakran kerültünk olyan anyagi helyzetbe, hogy könyveket is el kellett adnunk. Ennek ellenére meghatározó volt, hogy gyerekkoromban könyvek vetek otthon körül, másrészt nagybátyám is – aki a pesti Pázmány Péter Tudományegyetemen teológusként végzett, majd ösztöndíjasként Rómában, a Bibliakutató Intézetben doktorált – példát mutatott arra a családban, hogy humán értelmiségi pályára is lehet lépni. Ugyanilyen meghatározó volt az V. kerületi Eötvös József Gimnázium hatása. Ez a kiváló intézmény Pest legrégebbi magyar nyelvű reáliskolája, majd gimnáziuma volt. Eötvös József az 1850-es években vezette be benne a korábbi német oktatási nyelv helyett a magyart, talán ezért is vette fel az ő nevét az 1920-as években a gimnázium, amely az én időmben is kiváló intézmény volt, s amennyire tudom, az ELTE egyik gyakorló gimnáziumaként ma is az. Az Eötvösben tanított néhány olyan tanár, aki hallatlan nagy befolyást gyakorolt rám. Első helyen Kubinyi Lászlót említeném, aki nagyszerű nyelvész volt. Az '56-os forradalom után politikai okokból távolították el az egyetemről, a legkülönbözőbb gimnáziumokban tanított, végül az Eötvösben kapott katedrát. Később, amikor enyhült a helyzet, vissza tudott térni az MTA Nyelvtudományi Intézetébe, amelynek munkatársaként 1973-ban, fiatalon halt meg. Kis túlzással azt mondhatnám, a világ minden nyelvén tudott. A finnugor nyelvekhez ugyanúgy értett, mint a germanisztikához. A gimnáziumban két szakkört is vezetett, germanisztikából a gót nyelvű bibliafordításokat tanultuk, majd végig olvastatta velünk németül a Faustot, közben pedig kommentálta. Magyaratanárként is elbűvölő volt, egyáltalán nem használta a tankönyveket. Egyik félévben végig Madách Tragédiájáról beszélt, a másikon pedig Aranyról, József Attiláról és Kosztolányiról sokkal részletesebben, mint a tanterv megkívánta. A finnugor szakkörébe is eljártam, ahol Kálmán Béla vogul szöveggyűjteményét olvastuk végig. Emberileg is közel álltam hozzá, érettségi után is évekig tartottuk a kapcsolatot. A másik meghatározó pedagógus latintanárnk, Bánhegyi György, az egykori Eötvös kollégista és Moravcsik-tanítvány volt, aki a Fasori Evangélikus Gimnázium államosítása után latin-görög szakos létére a természettudományi karon is diplomát szerzett, és az ország egyik legjobb kémia tanára lett. Az Eötvös gimnáziumban is kémiaszakkört vezetett. Ezek a foglalkozások tulajdonképpen tudományfilozófiai órák voltak, ahol többet lehetett megtudni a modern atomelmélet kezdeteiről, mint az egyetemen. Bánhegyi Györggyel is jó barátságba keveredtem, sokáig tartottam vele a kapcsolatot. Matematikából az egész osztályunk olyan rosszul állt, hogy a szüleink attól rettegetek, valamennyien megbukunk az érettségien. Negyedikben szerencsére megkaptuk tanárnak a fiatal Kiefer Ferencet, aki a matematika–fizika szakkal párhuzamosan a német–francia szakot is elvégezte az egyetemen, és a tanítás mellett az MTA Számítástechnikai Kutatóintézetében is dolgozott. (Ma a Nyelvtudományi Intézet igazgatója.) Néhány diákját – engem is – bevonta az akkor készülő első magyar bibliográfia munkálataiba, amit

ő szerkesztett a számítógépes nyelvészetről. Miközben a cédulákat rendezgettük, a klasszikus zenéről beszélt nekünk, és megengedte, hogy hallatlanul gazdag lemeztárát is használjuk. Felkeltette az érdeklődésünket a matematika és a számítástechnika iránt, és a maga szelíd módszereivel elérte, hogy valamennyien gond nélkül leérettségiztünk matematikából. Osztályfőnökünk, Szécsi Gáspár földrajz-történelem szakos volt, de érdekelt a klasszika-filológia is, ezért időnként bejárt Kerényi Károly előadásaira. Az Eötvös gimnázium régi tanárnemzedéke inspiráló légkört tudott teremteni. Amikor 1959 és 1963 között gimnazista voltam, még megvolt az Eötvösnek a hatalmas, régi könyvtára is, amelyben megtalálható volt a klasszika-filológiai német könyvsorozat, a Handbuch is, valamint ott sorakoztak a polcokon a régi magyar klasszikusok, az Alexander-féle filozófiai írók tára és a régi tudományos folyóiratok. Gimnazistaként olvastam Hume-ot, Schopenhauert, Nietzschét és a többieket. Később ezeket a nívós gimnáziumi könyvtárakat botor módon felszámolták, azokat a könyveket, amelyek nem kellettek közvetlenül a leszűkített tananyaghoz, kidobták, elvitték a MÉH-be. A gimnáziumi könyvtárunk vezetője a nemrégiben elhunyt Jobbágy Károly költő volt, aki egyúttal a diáklapot is szerkesztette. Abban az időben tanították a politechnika nevű örvültséget. Egy évig mezőgazdasággal foglalkoztunk, az Alagi Állami Gazdaság Vecsésen és Alagon lévő birtokain kellett kukoricát törnünk, répát egyelnünk vagy épp a borjak születésénél segédkezni, egyszer még egy óriási repülőbombát is találtunk a nagy gazban. A másik osztály a Kossuth Nyomdába járt tipográfiát tanulni, így profi színvonalon állították elő a diáklapunkat.

- *Aki érvényesülni szeretett volna, 1963-ban valószínűleg messze elkerülte a bölcsészkar görög-latin szakát. Ön miért épp ezt a szakpárt választotta, és szülei hogyan fogadták a továbbtanulással kapcsolatos elképzeléseit?*

- Sokáig nem tudták, hogy pontosan mit forgatok a fejemben. A nyelvek és a régi kultúrák mellett legalább annyira érdekelt a földrajz is. Elekes tanár úr – aki ugyan olasz szakos volt – barlangász és sziklamászó szakkört szervezett a gimnáziumban, és többször elvitt bennünket izgalmas országjáró kirándulásokra. Ennek hatására geodéziai szakkönyveket kezdtem olvasni, beléptem a Magyar Földrajzi Társaság diáktagozatába, előadásokra jártam, térképeket, kőzeteket gyűjtöttem, túráztam. Amikor az Eötvös gimnázium egykori legendás tanárának, Preysz Móricnak a híres kőzetgyűjteményét is felszámolták, Szécsi tanár úr megengedte, hogy földrajz szertárosként a kőzeteket hazavigyem. Az utolsó pillanatig biztos volt, hogy földrajz szakra jelentkezem, harmadikban meg is nyertem egy földrajzversenyt. Végigtanulmányoztam a magyarországi völgyzáró gátak topográfiáját, többek között a bósi vízerőmű előzményének számítató elképzeléseket is. A díjnyertes dolgozatomat nagybátyám eljuttatta az egyetem természettudományi karára, a regionális földrajzi tanszék vezetőjéhez, Koch Ferenc professzorhoz, aki miután elolvasta, behívatott. Azt mondta, látja, hogy érdekel a téma, ezért felvételi vizsga nélkül felvesz engem egyszakosként földrajz szakra. Ez megnyugtató, hiszen biztosítva láttam a továbbtanulásomat. Az utolsó pillanatban azonban elbizonytalanodtam, az osztálytársaim és tanárain legnagyobb megdöbbenésére azt kezdtem kérdezgetni, lehetne-e japán-filozófia szakra jelentkezni.

- *Afféle tudós csodagyerekek tarthatták...*

- Vagy valamilyen különleges állatfajnak. Az iskolaújságban – amelynek egy ideig szerkesztője voltam – egy karikatúrát is közöltek rólam: nagy szemüvegben, csoda-

bogárként ábrázoltak, amint egy befőttesüvegben kuksolok, amit a szerkesztőség egyetlen leány tagja épp egy tollseprűvel porol le...

– *Mi lett a japán-filozófia szakkal?*

– Az nem létezett. A nagybátyám egyébként is felvilágosított, hogy filozófia címén marxizmust tanítanak az egyetemen. Erről hallani sem akartam, végül mégis úgy döntöttem, hogy a bölcsészkarra jelentkezem. Ebből családi perpatvar keletkezett, apám azt mondta, nem vagyok normális, abból nem lehet megélni.

– *Édesapja mivel foglalkozott?*

– Mérnök volt. Nekem is vett logarlécet és műszaki szakkönyveket, de nem sikerült az érdeklődésemet ebbe az irányba terelnie. Végül anyám kérésére nagybátyám, mint a családunk legnagyobb tekintélyű tagja, áldását adta a döntésemre, így elcsitult a vihar. Latin–magyar szakra jelentkeztam, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy később a csak B-szakként felvehető görögöt fogom választani. Eleinte olyan elképzelésem is volt, hogy majd szerzetesnek megyek, úgy gondoltam, akkor egész nap olvashatnék és írhatnék, nem kellene olyan fárasztó dolgokkal foglalkoznom, mint a nők és a pénzkereset. Felvettem a finnugor szakot is, így az első évben négy szakos voltam. A magyar szakban mélységesen csalódtam, annak ellenére, hogy imádtam a magyar irodalmat. Tolnai Gábor professzor úr rettenetes órákat tartott a régi magyar irodalomról. Akkor még nem létezett a „spenót”, ezért Klaniczay Tibor jegyzetét támasztotta oda a táskájához, és azt olvasta fel előadás helyett. Olvasni én is tudtam, ezért elhatároztam, hogy otthagynom a magyar szakot, mert ha valami így kezdődik, később sem lehet sok jóra számítani. Arra gondoltam, átmehetnek olasz szakra. Imádtam Itáliát, nagybátyámtól és művészettörténész keresztanyámtól, Néray Miklósától – Néray Katalinnak, a Ludwig Múzeum igazgatójának édesanyjától – sokat hallottam Rómáról, ahol a két világháború között mindketten ösztöndíjasok voltak. Dantét is imádtam, a házikönyvtárunkban megtalált Isteni színjátékot már azelőtt elolvastam és megszerettem, mielőtt pontosan megérthettem volna. Kardos Tibor azonban kereken megmondta: nem vesz át. A művészettörténettel is próbálkoztam, de Zádor Anna elmagyarázta, hogy kedvel ugyan, de nem vehet át, mert ezen a szakon mindig csak annyi hallgatót képezhetnek, amennyit el is tudnak helyezni. Végül az döntötte el a dolgot, hogy a menzán elmeséltem az egy évfolyammal felettem járó arab–latin szakos Maróth Miklósnak: szeretnék írni egy lexikont a nem létező mitológiai állatokról. Fogalmam sem volt arról, hogy Borges már írt ilyet. Miklós rám nézett, és azt mondta: „Te teljesen hülye vagy, méltó arra, hogy perzsa szakos legyél. Menj el Bodrogligeti tanár úrhoz, aki most szervezi a perzsa szakot!” El is mentem, és azt a szigorú választ kaptam, hogy majd a következő tanév kezdetén, szeptemberben meglátjuk. A nyáron becsülettel elolvastam az összes, fordításban fellelhető perzsa irodalmat. Másodév kezdetén felvehettem az iranisztikát, így már öt szakos voltam, ezért kértem a dékáni hivataltól, hadd adjam le a magyart. Háromszor visszautasítottak, végül a nagybátyám, aki jóban volt a dékánnal, Sinkovics István történésszel, elintézte, hogy megszabadulhassak a magyar szaktól, és a finnugortól is, amit a magyarral együtt le kellett adnom. A dékáni hivatal vezetője őrvöngve közölte: majd ő gondoskodik arról, hogy ne kapjak állást, és akkor mehetek tornatanárnak Tiszafüredre.

– *Kik voltak az egyetemen a legmeghatározóbb tanárai?*

– Hahn Istvánnál szerettem volna szakdolgozatot írni Jézus példabeszédeiből, de azután némi rábeszélésre mégis inkább iranisztikát, azon belül is egy meglehetősen speciális témát választottam Telegdi Zsigmondnál: egy 11. századi Korán-kommentátor polihisztor, Zamakhsarí Muqaddimat al-adab című munkájának, vagyis az első arab–perzsa szótárnak a lexikográfiai elemzését. A Muqaddimat al-adab legrégebbi kézírata sokáig a budai basa könyvtárában volt, majd a bolognai Marsigli-gyűjteménybe került. Onnan sikerült az Akadémiai Könyvtár segítségével mikrofilmen meghozatnom, és összevettem a többi kiadással. A szakdolgozatom így voltaképpen textológiai tanulmány volt a Muqaddimat al-adab szövegtörténetéről. A tanáraink közül ma is szívesen emlékszem Voigt Vilmosra, aki egészen fiatal tanárként – mindössze öt évvel idősebb nálam – folklóresztétika címmel meghirdetett stúdiumán bevezetést az esztétikába és szemiotikát tanított. A modern irodalomelméleti módszerek akkoriban még teljesen ki voltak tiltva az egyetemről, ő így csempészte be mégis. Rengeteget tanultam tőle. Mint latinos, görögös és iranista a legkülönbélebb tárgyakat tanultam Harmatta János tanár úrtól: nemcsak görög és latin nyelvtörténetet, hanem például parthus nyelvet is, amikor óiráni szövegeket olvastunk.

– *Nyelvismeretéről legendák keringenek, számolta már, összesen hány nyelven olvasott eddig?*

– Már dán szövegekkel is kínoztam magam, mert volt egy dán szakkönyv, amire szükségem volt egy tanulmányhoz. Az orientalista életformához elengedhetetlen, hogy rengeteg nyelv alapjaival megismerkedjünk, például a beludzsisal, az afgánnal, az oszétal. Az orosz, az angol, a franciát, a németet és az olaszt afféle segédanyagként meg kellett tanulni, de a spanyolt és a portugált is legalább olyan szinten, hogy a szakirodalommal megbirkózzon az ember. Csehül is tanultam, mert Rypka kitűnő iráni irodalomtörténete akkoriban még nem volt meg németül. Ehhez a pepecselő klasszika-filológiai, orientalisztikai munkához mindez hozzátartozik. Az életem nagy része itt, az Irodalomtudományi Intézetben zajlott. Már első éves egyetemi hallgatóként szak kollégista voltam, de budapestiként nem költözhettem be az itt működő Eötvös Köllégiumba. Ennek ellenére gyakorlatilag itt laktam, általában este 10 órakor dobtak ki, amikor bezárt a könyvtár; a tanszéken viszont a görög szakosoknak saját fiókjuk volt, ami nagy kiváltságnak számított. Az egyetemen heti ötvenkét órám volt, nyaranta pedig nagybátyámnak köszönhetően érdekes munkát végezhettem: azokban az években katalogizálták a Központi Teológiai Könyvtár régi anyagát, s a munkálatokba én is bekapcsolódhattam, így a nagyszombati egyetem Budára költöztetése után odakerült 17–18. századi könyveket lapozgathattam. Hallatlanul sok érdekes régi magyar irodalmi anyag is volt bennük.

– *Az egyetem helyett ott szeretett bele a régi magyar irodalomba?*

– Igen, az elhagyott régi magyar irodalom valóban visszalopta a szívembe magát. Találtam a 17. század eleji teológiai nyomtatványokban ismeretlen magyar nyelvű ajánlóverseket, amelyek közül később több be is került a Régi magyar költők tárába. Egy jezsuita verseskötetet is találtam, amit egy olyan csehországi szerzetes írt, aki Rákóczi tanára volt, és a kötetét is a fejedelemnek ajánlotta. Ez annyira megragadott, hogy elhatároztam, Trencsényi-Waldapfel Imre tanár úr klasszika-filológiai diákköri pályázatára feldolgozom ezt az Amores Mariani című kötetet. Egy rejtélyes betegség majdnem megakadályozott ebben: bekerültem a Péterffy Sándor utcai kórházba, mert nem tudták kideríteni az orvosok, mitől van erős bágyadsággal járó tartós hőemelke-

désem. A kórházi vizsgálatok során sem tudták megállapítani. Lassan elmúlt magától. A kórházba is magammal vittem a latin nyelvű kötetecskét, ott is dolgoztam a pályamunkámon, ami végül elnyerte Trencsényi-Waldapfel tetszését.

- *Az egyetem után hogy indult a pályája?*

- Végzősként mindenkinek alá kellett volna írnia egy papírt arról, hogy a diploma után tanítást vállal. Erre nem voltam hajlandó, a latin-görög-perzsa szakkal mindenképp kutató szerettem volna lenni. Az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztősege hirdett egy állást, amire jelentkeztem. Rubin Péter fogadott, és arra kért, írjak a Kislexikonról valami blikkfangos szöveget német nyelven, amit reklámként lehet használni. Akar olyan könyvet olvasni, amelyben a sok hasznos tudnivalóval együtt megtalálja azt a receptet is, amellyel meg tudja mérgezni vagyonos nagynénikéjét? – így szólt a reklámszlogenem, amit ma talán már el is fogadnának, akkoriban azonban más stílusú volt még a marketing, nem voltak vevők a humoromra. Rubin szomorúan rám nézett és megkérdezte: akkor is értesítsenek-e, ha nem vesznek fel. Értesítettek.

- *Hogyan került az MTA Irodalomtudományi Intézetébe?*

- Mayer Erika tanárnőm, akit nagyon szerettem, szólt, hogy a férjétől, Pirnát Antaltól, az intézet munkatársától hallotta, kiírtak náluk egy pályázatot nekem való gyakornoki állásra. Latinost kerestek, ezért jelentkeztem. Először Sipos István, az intézet párttitkára – aki később Bulgáriába ment tanítani – hívatott be elbeszélgetésre. Utána Szabolcsi Miklós is meghallgatott, aki azt kérdezte, kik voltak a legkedvesebb tanárain. Azt válaszoltam, a legkedvesebb Kerényi Károly lett volna, de őt eltávolították az egyetemről. Ez a szöveg nem tetszett neki, azt mondta, ha fel is vesznek, nem fogok én az intézetben perzsa irodalommal foglalkozni. Sőtér István is meghallgatott, vele a Benda-féle jakobinus szöveggyűjteményről beszélgettem, amit szerencsére nem sokkal korábban olvastam. Az elbeszélgetések után hosszú csend következett, majd augusztus végén kaptam meg az értesítést arról, hogy felvettek az intézetbe gyakornoknak. Tizenhárom jelentkező közül hármunkat vettek fel. Veres Andrást, aki ma is kollégám itt, és Dienes Lászlót, akinek az édesapja a Tanácsköztársaság idején könyvtárügyi népbiztos volt, később Romániába emigrált, ahol megalapította a Korunkat. Végül a Szovjetunióban kötött ki, ahol elvette a bolsevik párt egyik alapító tagjának a leányát. Szabó Ervin tanítványa volt, érdekes figura, mint a fiától megtudtam, sokáig az anarchoszindikalizmus lappangott benne, majd öreg korára buddhista lett. Dienes Laci gyűlölte a politikát, ezért amikor az édesapja párttörténeti érdemeire való hivatkozással rá akarták venni, hogy lépjen be a pártba, inkább disszidált. Ma egy kiváló szlavista tanszéket vezet az Egyesült Államokban. Azóta sem találkoztunk.

- *Milyen feladatokkal bízták meg az Irodalomtudományi Intézet gyakornokaként?*

- Akkoriban először minden gyakornokot bedobtak az alpmunkálatokba, a bibliográfiába és a textológiába. Ez hallatlanul hasznos volt. Akkoriban készült a Magyar irodalomtörténeti bibliográfia, amelynek két szerkesztője, Varga Kálmán és V. Kovács Sándor lettek az első főnökeim. A megoldatlan cédulákat bízták rám. Nem kitolásból, egyszerűen kíváncsiak voltak rá, mit tudok.

- *Nyomozómunka volt?*

- Igen, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárában 19. századi erdélyi szász folyóiratokat kellett átnézni. Hetente kellett leadnom az elvégzett munkát. Emlékszem, mennyire boldog voltam, amikor találtam egy rövid cikket ami, arról

szólt, hogy amikor Báthory István lengyel királyként az oroszok ellen Plock bevételénél nagy sikert ért el, Erdélyben is óriási ünnepséget rendeztek, amelynek keretében még a várostromot is eljátszották. Később az intézetben a 18. századi osztályra kerültem Szauder Józsefhez és Tarnai Andorhoz, akiktől rengeteget tanultam, és akik pót-mestereim lettek. Végül a 19. századi osztályon kötöttem ki, amelyet Lukácsy Sándor vezetett (nemrég hunyt el), aki atyai barátom és mesterem lett. Az 1970-es évek elején írtam első tanulmányomat a magyarországi jezsuita eposzról, ami az Irodalom és felvilágosodás című kötetben jelent meg. Kenéz Győző végignézte az Országos Levéltár cenzúrai aktáit, és az ő cédulái alapján írtam meg Faludi Ferenc cenzori tevékenységére vonatkozó tanulmányomat és más hasonlókat. Közben Dienes Laci személyében újra elcsábított az ördög. Tőle tudtam meg, hogy Németh G. Béla Arany-szemináriumot szervez az intézetben. Mivel nem ismertem, gyorsan elolvastam néhány könyvét. Láttam, hogy egy abszolút kiváló mester lehet, és általa a hátsó ajtón visszalopakodhatnék a magyar irodalomba. Hallatlanul izgalmas volt ez a szeminárium, többek között Szegedy-Maszák Mihállyal, Veres Andrással, Zemplényi Ferivel és Korompay Jancsival együtt vettem részt rajta. Aranyt mindig nagyon szerettem, a Ráth Mór-féle arany-vörös színű, préselt selyembe kötött „Arany-összes” kötetei mind meg voltak otthon apám könyvtárában. Gyerekkoromban valamennyit végigolvastam, még az Arisztóphanész- és Shakespeare-fordításokat is. Ez a szeminárium azért is csodálatos iskola volt számunkra, mert a legkülönbözőbb műveltségi területeket hoztuk magunkkal. Szegedy-Maszák anglista és modern komparatista szemlélete merőben más volt, mint Korompay Janci franciás műveltsége vagy Veres András filozófiai hozzáállása. Bevallom, eleinte sokat szorongtam is amiatt – egyébként is ilyen típus vagyok –, hogy megállom-e a helyem ebben a csapatban. Végül kiderült, a klasszika-filológia sem rossz előiskola, és annak ellenére, hogy nem végeztem magyar szakot, megálltam a helyem. Amit el kellett olvasni Aranyhoz és a korszakhoz, azt természetesen óriáskígyó gyanánt betermeltem. Németh G. Béla hallatlan bölcsességgel és tanári zsenialitással vezette a vitákat, és dobta be a feldolgozandó témákat. Hetente egyszer volt szeminárium, elkezdtük ebéd után, és sokszor estig tartott. Amikor jó idő volt, gyakran a peripatetikus módszert választottuk: felmentünk a Gellért-hegyre és séta közben vitakoztunk egymással. Géza irgalmatlanul megdolgoztatott bennünket, ötször-hatszor átíratta a dolgozatainkat, mielőtt kötetbe szerkesztette volna őket. A legapróbb stilisztikai vagy módszertani hanyagságot, felületességet, adatbeli tévedést sem tűrte. Igazi posztgraduális iskola volt, ezért Németh G. Bélát is az egyetemi tanárainhoz szoktam sorolni.

- *Hogyan került kapcsolatba a szegedi egyetemmel?*

- 1968-tól dolgoztam az Irodalomtudományi Intézetben, sokáig nem is reméltem, hogy politikailag gyanús személyként valaha is taníthatok. Időközben létszámcsökkentések is voltak az intézetben, és igyekeztek azokat lapátra tenni, akiktől – úgy látták – jobb megszabadulni.

- *Politizált?*

- 1968-ban ismerkedtem meg az intézetben Bojtár Endrével, aki bevont engem is az Eszmélet című, akkor Horgas Béla szerkesztésében készülő lapba. Nádas Péterről írtam egy cikket, ami az Eszméletet betöltése után évekig nem jelenhetett meg. Bojtár Endre jóvoltából kapcsolatba kerültem az ellenzéki írókkal, művészekkel. Részt vettem néhány erős rendőrségi megfigyelés mellett lezajlott tanácskozáson, amelyeken az

a kiúttalanság próbált valahogyan megfogalmazódni és valamilyen irányba elindulni, ami az Eszmélet betiltása után alakult ki. Akkoriban ismertem meg Kenedi Jánost, aki a Profilt szerkesztette. Ebben a tekintetben legfőbb mesterem feltétlenül Mészöly Miklós volt, aki atyamesterként lebegett az egész kör felett, és akivel jó barátságba is kerültem. Nemrégiben bekövetkezett halála rettenetesen megrázott, mert nagyon szerettem. Tudták rólam, hogy kikkel szűröm össze a levelet. Ez a társaság nem volt különösebben szemérmes politikailag, még ha nem is kerülhettek a gondolatok nyilvánosságra, mindenki tudta, miről van szó. Az intézetben szerveztem egy ifjúsági klubot, amit 1972-ben közvetlenül a pártközpont tiltott be, mert Eörsi Istvánt is meghívtam. Azért reagáltak erre különösen érzékenyen, mert addigra már megjelent a korcsulai nyilatkozat, amit ő is aláírt. Szerb Jánost – aki később öngyilkos lett – alig tudtam lebeszélni, hogy felolvassa a gdański versét. Akkoriban botrány lett volna, hogy talán még az intézetet is feloszlatták volna. Cseh Tamás első fellépését is én szerveztem a klubban, ahol természetesen mindenki pontosan értette, hogy miről szólnak a dalai. Szili Jóska, az intézet bölcs, sőt zseniális párttitkára sokáig az ifjúsági klubra hivatkozva tudta elérni, hogy a mienk maradjon az egyetlen akadémiai intézet, ahol nem működik KISZ-szervezet. Az intézetben ismerkedtem meg a két '56-ossal, Lukácsy Sándorral és Vásárhelyi Miklóssal is, akik ugyancsak a bizalmukba fogadtak, és összehoztak az akkor még egységes ellenzék több irányzatával. Kulin Ferenc az egyetem óta jó barátom volt, ezért sokat írtam a *Mozgó Világba* – a betiltás évében már kolumnista voltam –, és agitáltam másokat is. Egyszerre kezdtem tanítani a szegedi egyetemen és az Eötvös Kollégiumban. A szegedi meghívásom kezdeményezője Hajdú Péter volt, aki Lukácsynak volt évfolyamtársa és jó barátja még az Eötvös Kollégiumban. Horváth Károly javaslatára sikerült elérnie, hogy Lukácsyval ketten lemenjünk Szegedre tanítani. A reformkort kezdtem oktatni, amit öt éven át csináltam, egészen addig, amíg Szajbély Mihálynak át nem adhattam ez a munkát. Az Eötvös Kollégiumi tanítást Bende Júliának köszönhettem. Akkoriban, ha legalább tíz diák kérte, hogy valaki tanítsa őket, akkor az illetőt meghívták oktatónak. Júlia összegyűjtött tíz diákot, akik engem szerettek volna, így én meghívást kaptam, és 20. századi magyar irodalmat tanítottam. Sok kedves tanítványom volt, köztük Kőszeghy Péter és György Péter, akik Szegedről jöttek fel. Az Eötvös Kollégiumban is előfordult, hogy megjelent a rendőrség. Például amikor meghívtam Grendel Lajost, betiltották az órát, ezért átmentünk író és festőművész barátom, Lábass Endre közeli műteremlakásába, és ott beszélgettünk. Eljött hozzánk Mészöly Miklós is, aki azután szoros kapcsolatot alakított ki a kollégiummal. Egyszer a minisztériumból is kijöttek, behívtak az igazgatóhoz és megkérdezték, miért pont olyan írókat hívok meg, mint Mándy és Mészöly, és sohasem olyanokat, akiket hivatalos elismerésekben is részesítenek. Erre azt válaszoltam, azokat úgyis tanítják az egyetemen, ezért inkább olyanokat választok, akikkel másként nem találkozoznának a hallgatók. Járt nálunk később többek között Nadas Péter és Esterházy Péter is. A beszélgetések egy részéről hangfelvétel is készült, ezeket ma a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik. Biztosan érdekes lenne feldolgozni őket.

– Szegeden zökkenőmentesebb volt az oktatás?

– Nem egészen. 1977-ben nyomást gyakoroltak a szegedi egyetemre, Szabolcsi Miklós személyesen utazott el Szegedre és követelte Keserű Bálinttól, hogy az ilyen kűmmergező elemeket, mint Lukácsy és én, távolítsa el az egyetemről, vagy vegye át az intézettől, mert ő boldogan megszabadulna tőlünk. Keserű tanár úr kénytelen volt lesze-

reltetni a névtáblánkat az egyetemen, és látszólag el is tűntem Szegedről egy időre. Azonban már ősszel valamilyen helytörténeti pénzen visszazivárogtam, óperzsát és középperzsát tanítottam az altaisztika tanszéken, majd Berzsenyit annak a csoportnak, amelyben többek között Zalán Tibor és Csapody Miklós is hallgatóm volt. Amikor Vajda György Mihály megalapította a komparatistikai tanszéket, átvett, és így újra feltűnhettem legálisan is Szegeden.

– Mindezek fényében nyilvánvaló, hogy a szabadság eljöveteleként élhette meg a rendszerváltás éveit...

– 1989 számomra egy feledhetetlen év volt. Egész esztendőben írtam – mindent és mindenhova. Elképesztő mennyiségben termeltem a kéziratokat minden újonnan alakult folyóirat számára. Mindez 1990-ben is folytatódott, csak kicsit kisebb intenzitással. Bekerültem a Magyar Napló szerkesztőségébe, 1988-tól már a Vigília szerkesztőségének is tagja voltam. Boldogan írtam nemcsak tanulmányokat, hanem azokat a novellákat is, amelyek később a Hosszúlépés című kötetemben jelentek meg, amit még 1990 szeptemberében rendeztem össze és adtam be a Szépirodalmi Könyvkiadónak. A Hosszúlépés eredetileg ikerkönyvnek készült, amelynek nagyobbik felét Lábass Endre írta volna. Valódi kocsmatúra-kalauz lett volna, sajnos ebben a formában nem jelent meg, mert a kiadó időközben megszűnt. Endre végül Rövidlítés címmel közreadta az eredeti terv csontvázát.

– Úgy tudom, a könyvterveivel sokáig nem volt szerencséje...

– 1979-ben Mészöly Miklóssal, Lukácsy Sándorral és Fogarassy Miklóssal együtt szerkesztettük a Magyar Tallózó címmel elindított sorozatot, amit aztán Kardos elvtárs, a Magvető igazgatója a nevünk nélkül jelentetett meg. Kardos akkoriban a „négyek bandájának” nevezett bennünket az ÉS-ben, mire mi ügyvédhez fordultunk, aki azt tanácsolta: mivel teljesen igazunk van, biztosan elveszítenénk a pert, ezért nem érdemes rá időt és energiát pocskolni. Egyébként ötszáz kötetes sorozattervet adtunk be a Magyar Tallózóról a Magvetőnek. Nemrégiben újra szóba hozta valaki, hogy érdemes lenne megcsinálni. Az első tanulmánykötetemnek is hasonló lett a sorsa. 1979-ben Eretnének és próféták címmel egy vastag tanulmánykötetet adtam le a Magvetőnek, ahol meg is szerkesztették, már szerepeltem is a következő évi tervben, ám váratlanul felbontották a szerződésemet, és visszaadták a kötetet. Erre Sótér István elküldte Illés Endrének a Szépirodalmi Kiadóba. Onnan hosszú várakozás után kaptam egy ledorongoló levelet, amelyben azt írták: lényegtelen dolgokkal foglalkozom, hihetetlenül sok lábjegyzet van a tanulmányaimban, amelyek azt a látszatot akarják kelteni, hogy a felsorolt óriási mennyiségű szakirodalmat mind elolvastam eredeti nyelven. Ez nem lehetséges, ezért amit csinálok, az csak bűvészmutatvány, olyan filosz vagyok, aki nem bontja le a felépített palota előtti állványzatot. Kiemelték, hogy egyetlen kivétel van: a Faludi Ferencről írt tanulmányom, amely jó torzképet fest arról a cenzorról, aki megsajnálja az áldozatát, és emiatt megbüntetik. Azóta sem tudom, ki írhatta ezt a gyönyörűséges levelet, mindenesetre freudi módon saját magát is jellemezte benne. Ebből a kötetből sem a Magvetőnél, sem pedig a Szépirodalminál nem lett semmi. Végül 1989-ben sokadik kísérlet után Dérczy Péter és Csapody Miklós jóvoltából a JAK-füzetek sorozatában jelent meg „Múltaddal valamit kezdeni” címmel. Ugyan csak töredéke volt a hajdani vastag kötetnek, de azért egy sor fontosabb írásomat – Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról – bele tudtam tenni.

- 1991 és 1995 között Rómában volt magyar nagykövet. Hogyan kapott felkérést erre a diplomáciai feladatra?

- Antall József miniszterelnököt – aki mellel Eötvös-kutató is volt – már a rendszerváltás előtt személyesen ismertem. Jó barátságban volt Németh G. Bélával és Oltványi Ambrussal, valamint régi jó barátommal, Jeszenszky Gézával, akinek a felesége az unokahúga volt. Én is a Jeszenszky családnál találkoztam többször is vele, elmesélte az '56-os élményeit. Katona Tamással is jól ismertük egymást, hiszen az Eötvös Kollégiumban és a szegedi egyetemen is kollégám volt, és máig is jó barátságban vagyunk. Hármójuk körében merülhetett fel az ötlet 1990 júniusában, hogy én legyek a római nagykövet. Az elődöm már ötödik éve teljesített szolgálatot, lejárt a megbízatása. Antalléknak több jelöltjük is volt, de az egyik időközben meghalt, a másik valami miatt végül nem bizonyult alkalmasnak, a harmadik pedig visszautasította a felkérést. 1990-ben Katona Tamásék elküldtek Krakkóba, hogy egy küldöttség tagjaként képviseljem Magyarországot egy nemzetközi kulturális konferencián. Tétje is volt a tanácskozásnak: el kellett hárítanunk azt a szlovák indítványt, amely a hajdani Felvidékről származó magyar műkincsek visszaadását szorgalmazta. Ez sikerült is. Amikor mit sem sejtve hazajöttem Krakkóból, Jeszenszky Géza megkérdezte: nem akarok-e nagykövet lenni Rómában. Először azt hittem, hülyéskedik, de hamar kiderült, hogy mégsem, és a krakkói megbízatás egyfajta próbaút volt számomra. Gondolkodási időt kértem, és elmentem Katona Tamáshoz, aki elmondta az előzményeket, és győzködött, hogy vállaljam el, alkalmas leszek a feladatra. Tíz nap gondolkodási idő után három embert javasoltam magam helyett Jeszenszky Gézának, ám kiderült, hogy az egyik már korábban visszautasította, a másik sem vállalta, a harmadik pedig nem alkalmas. Miután nem tudtam átpasszolni a feladatot senkire, úgy döntöttem, megpróbálom. Két dolgot azonban elhárítottam: nem léptem be sem az MDF-be, sem pedig a Külügyminisztérium állományába. Előbbibe azért nem, mert az MDF alapító tagjai közé tartoztam, mint ahogy az SZDSZ elődjének, a Hálózatnak a megalakulásánál is jelen voltam, valamint aláírtam a Fideszt támogató értelmiségi nyilatkozatot is, de amikor párttá szerveződtek, egyiknek sem lettem a tagja. A külügybe pedig azért nem akartam átkerülni, mert tudtam, hogy csak ezt az egy feladatot vállalom el, nem kívánok végleg diplomáciai pályára lépni. Így aztán az akkor még létező munkakönyvem itt maradt az Irodalomtudományi Intézetben, ahonnan minisztériumi kikérővel mentem Rómába.

- Nagyköveti teendői mellett mennyire sikerült Rómában a magyar kultúra, a magyar irodalom érdekeit is képviselni?

- Nagy szerencsém volt, mert a felejtethetlen Klaniczay Tibor jóvoltából, aki mindvégig nagy szeretettel egyengette a pályámat, éppen harmincötödik voltam addig különböző tudományos rendezvényeken Olaszországban. Elég jól ismertem azokat, akik a magyar irodalommal foglalkoztak. Mindent megtettem, hogy segítsem őket a továbbiakban is. Olyan nagyszerű segítők voltak ebben, mint Kelemen János, a Római Magyar Akadémia igazgatója és Hajnóczy Gábor művészettörténész, akik egyben gyerekkori jó barátok is voltak, és vállvetve küzdöttek velem azért, hogy minél több és gazdagabb rendezvényünk, kiadványunk legyen. Igyekeztünk visszaadni a Magyar Akadémia tudományos rangját is. Odaadtam az Írószövetségnek a nagykövetség hajdani futárszobáját, amely a technika fejlődésével feleslegessé vált. Ennek köszönhetően sok magyar író megfordult nálunk. Érkezésem előtt a nagykövetség több pompás termét is raktárnak használták. Ezt az épületrészt restauráltattam, és a palota legszebb ré-



szén három hatalmas teremben kiállítóhelyet alakítottam ki. Így a magyar képzőművészeknek is lehetőségük nyílt Rómában a bemutatkozásra. Igyekeztem segíteni a könyvtár rekonstrukcióját és minél több ösztöndíjas meghívását is. A leglátványosabb rendezvénysorozat 1994-ben, Kossuth halálának 100. évfordulóján szerveztük. Itthon teljesen megelégedtek erről, a legnevesebb Kossuth-kutatót, Szabad Györgyöt én hívtam fel telefonon. Kiderült, hogy bokros házelnöki teendői mellett nem is gondolt az évfordulóra. Végül megalakult a Kossuth Emlékbizottság, amelynek magam is tagja lettem, és Kelemen Jánossal együtt rám bízta az olaszországi rendezvények megszervezését. Tizenhét kiállítást – és hozzájuk kapcsolódva több rangos konferenciát – tudtunk rendezni Olaszország-szerte.

– *Ma is él még a Kossuth-hagyomány Olaszországban?*

– Igen. Csorba László Kossuth-kutató, a Római Magyar Akadémia tudományos igazgatója elérte, hogy Kossuth születésének 200. évfordulójára Róma kellős közepén, a Viktor Emánuel-émlékmű mögött lévő Risorgimento Múzeumban hatalmas Kossuth-kiállítást rendeznek. 1994-ben Torinóban tudtunk hasonlót csinálni az ottani Kossuth-terem állandó gyűjteményére építve.

– *Hogyan látja, milyenek a magyar irodalom lehetőségei Olaszországban?*

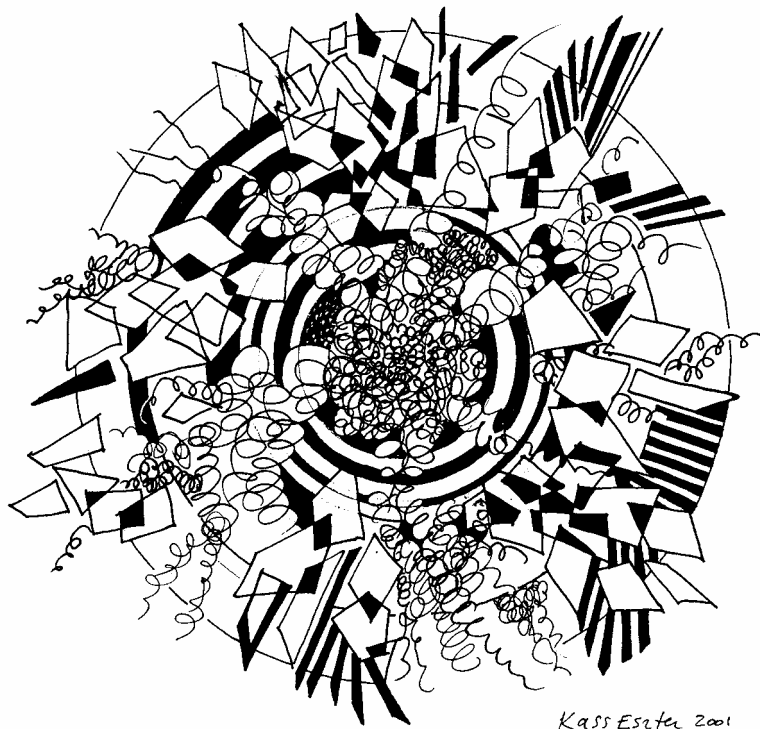
– Márai Sándornak immár az ötödik kötete jelenik meg olaszul. Ennek a sikernek a farvizén talán majd másokat is el lehet adni. Tudomásom szerint Márai fordítója Marinella D'Alessandro nemrégiben nyert pályázatot Füst Milán Feleségem története című regényének lefordítására. Feltehetőleg ez is nagy siker lesz. Az olaszok Petőfire szoktak még odafigyelni, az ő költészetét ismerik legjobban a magyar lírikusok közül. Mészöly Miklósnak és Ottlik Gézának nem volt szerencséje, pedig mindketten még életükben megjelentek olaszul. Adynak, Kosztolányinak és József Attilának is több kötete jelent meg olaszul, de ezek nem keltettek nagyobb figyelmet. Persze ennek az is oka lehet, hogy ezek a kétnyelvű kiadványok eleve szűkebb kört céloztak meg, és talán a műfordítások sem voltak eléggé átütőek ahhoz, hogy önmagukat eladják. A 2002 őszére tervezett olaszországi magyar szezon néhány kiadót már fellelkesített, hogy magyar tárgyú köteteket jelentessenek meg. Láttam már az erre vonatkozó pályázatot is. Lehetséges, hogy ez kedvező fordulatot jelent majd a magyar irodalom számára.

– *Mi jut eszébe először Szegedről, és milyennek látja ma a várost?*

– Amikor 1973-ban jární kezdtem Szegedre, még teljesen le volt robbanva a város. Amikor végre renováltak vagy kifestettek egy házat, úgy örültem neki, mintha a szülővárosomban történt volna. Mindig fájt, amikor lebontottak valami szépet. Sajnáltam, hogy a szép napsugaras ház helyén felépítették a borzalmas nagyáruházat. Emlékszem, a napsugaras házban volt egy borbély, akihez gyakran bejártam. Az a borbélyüzlet olyan volt, mint egy Tömörkény-novellában. Írtam egy gyászódát, amikor bezárták a Tóthot és átalakították. Szegedet mindenestől szeretem, a maga vidékiességével és egyediségével, az árvíz után épült csodaszép palotákkal, amelyek már kezdtek a városnak igazi nagyvárosi jelleget adni. Legfőképpen Szeged egyetemét szeretem. Nagyon sokat köszönhetek neki. Rengeteg kedves tanítványom volt, akik szétszéledtek az országban. Ha úgy alakul a sorsom, hogy újra lesz módom 19. és 20. századi órákat tartani, több figyelmet fordítok majd Tömörkényre és Mórára, akiket remek íróknak tartok. Annak ellenére, hogy Móra nem tudott a Nyugatba bekerülni, a magyar próza öt-hat legnagyobb mestere közé sorolnám. Imádom az írásait. Érdekes, hogy már azelőtt

vonzódtam Szegedhez, hogy jobban ismertem volna. Egyetemista koromban jártam ott először, egyik kedves latintanárom, Berényiné Révész Mária – aki szegedi volt – vitt el bennünket tanszéki kirándulásra, és mutatta meg a várost. Azóta valahogyan Szegedet a második otthonomnak tartom, szeretem a csöndjét, az utcáit. Szeretem a Móra Kollégiumot, ahol Erdélyi Ágnes jóvoltából éveig beszélgettem a diákok társaságában a fél magyar irodalommal. Szeretem még a barátaim hűlt helyét is: így például azt a szerkesztőséget, ahol az elfeledhetetlen Baka Istvánnal üldögéltem. Az utóbbi években sajnos mindig annyi órám van, hogy gyakorlatilag bent töltöm az életemet az egyetemen. Még ebédelni sem tudok elmenni, így a szomszéd sarki ABC-ben szoktam kiflit, tíz deka felvágottat és kefirt venni, és az utcai padon eszem meg. Ma már nem jutok el kiállításokra, színházi előadásokra sem. Így Szeged ma elsősorban az egyetemet jelenti számomra, azokat a kedves kollégákat, akiktől én is tanultam, és azokat a hallgatókat, akiket tanítottam, tanítok és a jövőben még tanítani szeretnék.

Hollósi Zolt



Kass Eszter 2001